

בענין המכניס עצמו לכלל סכנה ולכלל איסור בשבת

אם במחלת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים (כב, א)

בענין בא במחלת לפקח עליו את הגל

אמרינן בסנהדרין (עב, ב) ת"ר דמים לו בין בחול בין בשבת, אין לו דמים בין בחול בין בשבת. בשלמא אין לו דמים בין בחול בין בשבת איצטריך כו', אלא דמים לו בין בחול בין בשבת, השתא בחול לא קטלינן ליה, בשבת מבעיא, אמר ר' ששת לא נצרכא אלא לפקח עליו את הגל. ופרש"י, אם כשהיה חותר נפל עליו הגל, מפקחין עליו היכא דלא בא על עסקי נפשות, אבל אם בא על עסקי נפשות, כיון דניתן להרגו בלא התראה, גברא קטילא הוא משעת חתירה.

והנה האחרונים העירו בדברי רש"י הללו, דמדוע הוצרך לומר דגברא קטילא הוא משעת חתירה, דממה נפשך אם אנו מחשיבים אותו כרודף אע"פ שהוא תחת הגל, דאמרינן דדעתו עדיין אגניבה, א"כ אין צריך להגיע לזה דדין גברא קטילא עליה, דבלאו הכי נמי תיפול דרשאין להרגו מדין רודף, וא"כ פשיטא דאין מצילין אותו מתחת הגל. ואם תאמר דתחת הגל, אין דינו כרודף, א"כ לכאורה גם אינו נחשב כגברא קטילא, דכי היכי דאינו רודף אינו גברא קטילא. וכמו ביצא מן המחלת שכבר אין דינו כגברא קטילא, מאחר שכבר אינו רודף.

הגדול ממינסק בספרו אור גדול (סימן א) רצה לפרש בכונת רש"י, שבאמת אין כוונתו שיש עליו דין גברא קטילא כמו טריפה, וע"ד דאמר רבא בסנהדרין (עח, א) הכל מודים בהורג את הטריפה שהוא פטור, ופרש"י דכיון דניכרים חתיכת סימנין חיותו, גברא קטילא חשיב ליה. אלא כוונתו דהיכא שהביא על עצמו את הסכנה, כגון הכא שנכנס למחלת על דעת לגנוב והותר דמו, אין מחללין עליו את השבת להצילו.

חילול שבת להציל אדם מן העבירה

ונראה דדבריו תלויין בנידון גדול שדנו בו רבותינו, דהנה בשבות יעקב (ח"א סי' טז) נשאל על אדם שרצה למסור איזה יחידי סגולה לשלטון ולהפסיד להם מאוד, האם מותר לחלל את השבת להצילו שלא יהיה בכלל מוסר מפורסם או לא.

והביא מתשובת נחלת שבעה (סי' פג) שנשאל כיוצא בזה, במי שבנו הלך במזיד להמיר דתו, אם מותר לחלל עליו את השבת לרכוב אחריו ולשכנעו שלא להמיר דתו, דאולי יוכל להחזירו. והשיב הנחלת שבעה להיתר, ע"פ הנפסק בשו"ע (שו, יד) דמי ששלחו לו שהוציאו בתו בשבת להוציאה מכלל ישראל, מצוה לשום לדרך פעמיו להשתדל בהצלתה, ויצא אפילו חוץ לג' פרסאות דהוי תחומין דאורייתא. וכתב שאע"פ שלא חזינן שהתיר בזה, רק היכא שלא פשע כהא דהוציאו את בתו ולא שיצאה מעצמה, מ"מ נראה דגם היכא דפשע שרי לכתחילה ומחללין עבורו את השבת, כמו גבי חולה. והוסיף דאין לומר דשאני חולה דלא פשע, זה אינו, דאין מיתה בלא חטא א"כ שפיר מקרי שפשע. ואין לומר דהצלה ממיתה שאני מהצלה מעבירה, דכ"ש הוא להציל נפשו מני שחת שהוי מתה נצחית.

והשבות יעקב חולק וסבר דהיכא דפשע במזיד אין מחללין שבת להצלתו, ועל מה שכתב הנחלת שבעה גבי חולה דאין מיתה בלא חטא ואפילו הכי מצילין אותו, תי' דהא אין חטא אלא שוגג, ולכך מצילין ליה, ברם פושע ומזיד שאני, דאיהו דאפסיד אנפשיה, ואין מצילין אותו. ולכן מסיק השבות יעקב אחר אריכות דברים, דכשהאדם פושע ומזיד אין מחללין עליו את השבת להצילו מעבירה.

ודע שבאמת בעיקר יסוד ההיתר הנז' מהשו"ע בסימן שו, דנו הפוסקים, ובדבריהם יהא תלוי נידון דידן. ובהקדם, דלכאורה דין זה שכתב המחבר דמי ששלחו לו שהוציאו בתו בשבת להוציאה מכלל ישראל, מצוה לשום לדרך פעמיו להשתדל בהצלתה, ויכול אף לצאת חוץ לג' פרסאות ולחלל עליה את השבת דאורייתא, חולק עם דברי הרמ"א שפסק (שכח, ו), מי שרוצים לאנסו שיעבור עבירה גדולה, אין מחללין עליו השבת כדי להצילו. והרמ"א עצמו ציין לעיין לעיל סימן שו, היינו בדינו של המחבר הנ"ל.

וכבר נתעוררו בכך רבותינו האחרונים וחילקו בדבר. הלבוש ביאר דיש לחלק בין שני הנידונים. דנידון אחד הוא במי שרוצים לאנסו לעבור על אחד מג' עבירות החמורות דאית בהו דינא דיהרג ואל יעבור, דבהא איכא

למיחש לפיקו"ג ממש, שהנאנס ימסור עצמו להריגה, ולכך מחוייבין לחלל שבת להצילו ממיתה, ובנידון זה איירי המחבר בסימן שו. והנידון השני הוא, אם אונסין אותו לעבור על שאר עבירות, שבהם הדין הוא דיעבור ואל יהרג, שבזה אין סכנת מיתה, לכן אל יחללו את השבת להצילו, ובהכי איירי הרמ"א בסימן שכח. ומ"ש מי שרוצים לאנסו שיעבור עבירה גדולה, היינו אפילו גדולה משאר עבירות, אך לא כהנך ג' עבירות החמורות.

והנה לפי דברי הלבוש אין יסוד להתיר לחלל שבת בכדי להציל אדם מעבירה, אפילו בשוגג. אלא רק היכא דיש חשש פיקוח נפש, כהני ג' עבירות.

אכן שאר הפוסקים מחלקים באופן אחר, כמבואר במג"א (שו, כט, הו"ד במשנ"ב שם סקנ"ח), דבסי' שכח חיישנין שתמיר דתה ותשאר מומרת לעולם, ותעבור כל ימיה על חילול שבת, דבזה אמרינן מוטב לחלל עליה שבת אחת כדי שתשמור שבתות הרבה, אבל בסימן שו איירינן להצילו מעשיית עבירה שלא ישנה בה לעולם, אלא פעם אחת ותו לא, ואשר על כן בהא אמרינן דאדרבה כיון דשקולין הם אין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חברך, וכדאיתא בסימן רנד סעיף ו.

ולנהי פוסקים מצאנו מקור להתיר לחלל שבת בכדי להציל אדם מעבירה, בתנאי שתהא העבירה שלו רבה וגדולה מעבירה דידן. ובזה נקט השבות יעקב כי אין להתיר רק בשוגג ואונס ולא בפושע ומזיד, דאם הוא הכניס עצמו לזה הרי דאיהו דאפסיד אנפשיה. וכן פסק נמי במשנ"ב (שו, קנו) בשם עוד מן האחרונים ע"ש. ודלא כהנחלת שבעה שהתיר אפילו בפושע ומזיד.

הכניס עצמו לסכנה בפשיעה

והנה כל האמור למעלה הוא לענין הצלה מעבירה, דבזה נקט השבות יעקב דאם פשע בעצמו ועשה במזיד אין להצילו בעשיית העבירה. דהא בזה כל ההיתר לחלל עליו את השבת ולהצילו הוא רק מכח הסברא דמוטב לחלל שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה. אכן יש להסתפק לענין פיקוח נפש ממש, במי שהכניס עצמו לסכנה במזיד ומאבד עצמו לדעת, די"ל דשפיר ניתן להצילו בשבת מאחר דבזה איכא נמי להתר דוחי בהם.

והנה בפירוש העיון יעקב (מבעל השבות יעקב) (יומא לה, ב) על מעשה דהלל שעלה לגג לשמוע דברי תורה, ולבסוף נסתכן, שירד עליו הרבה שלג, ואמרו עליו שמעיה ואבטליון ראוי זה לחלל עליו את השבת, דמהי ההזגשה דראוי זה, הא לכולי עלמא מחללין את השבת היכא דאיכא פיקו"ג, ומאי רבותיה דהאי. וביאר, דבאחר אפשר שהיינו דנים אותו כהכניס עצמו לסכנה וכמאבד עצמו לדעת, דאין מצילין אותו, אך כאן בהלל, שעשה לכבוד התורה, ראוי זה לחלל עליו את השבת אף בכה"ג, ע"ש. הרי לנו, דהמאבד עצמו לדעת אין מצילים אותו.

ובציץ אליעזר (ח, טו) כ' לדקדק כן גם מדברי השבו"י במחלוקתו עם הנחלת שבעה שדימה חולה לעובר עבירה דאין מיתה בלא חטא, שהרי עד כאן לא קא פליג על הנחלת שבעה, אלא מטעם דדלמא הוי חטא בשוגג ולא במזיד, א"כ נשמע מיניה דאילו באמת היה חולה ומסוכן למות במזיד ופשיעה, דהיינו דומיא דהכניס עצמו לסכנה בפשיעה וכמאבד עצמו לדעת, ס"ל דאין לנו לחלל עליו את השבת ולהצילו, כמו בעובר עבירה במזיד ופשיעה.

האם יש היתר לחלל שבת להצילו

ובמנ"ח (מ' רלז) כתב, נראה דאם אחד מאבד עצמו לדעת ויכול אחד להצילו, אפשר דאינו מוזהר על הלאו דלא תעמוד על דם רעך. לא מבעיא דעל העשה דוהשבותו לו דמרכיבין אבידת גופו, ודאי אינו מצווה, כי העשה דהשבת אבידה אינה נוהגת באבידה מדעת, אלא אף על הלאו הזה אינו מוזהר. והוכיח כן מגמ' סנהדרין (עג, א) דילפינן התם לרואה את חברו טובע בנהר או חיה גוררתו כו', שחייב להצילו מקרא דלא תעמוד על דם רעך, ופרכינן עלה והא מהכא נפקא, מהתם נפקא אבידת גופו מנין ת"ל והשבותו לו, ומשני, אי מהתם הו"א בנפשיה, אבל מיטרח ומיגר אגורי אימא לא קמ"ל. והשתא א"נ דבמאבד עצמו לדעת מוזהר על לא תעמוד על דם רעך, למה לא משני בפשוטו טפי דמשו"ה צריך קרא דלא תעמוד על דם רעך דכולל נמי מאבד עצמו לדעת דבאבידת גופו אינו נכלל, אלא ע"כ דמיפטר אף מזה.

פטור דזקן ואינו לפי כבודו באבידת גופו

כעין דברי המנ"ח כתב הגר"ש קלוגר לענין זקן ואינו לפי כבודו. שג"כ התקשה בדברי הגמ' מדוע לא תירצה הגמרא דלהכי בעינן קרא דלא תעמוד על דם רעך, דאי מטעם אבידת גופו, הא איכא פטורא דזקן ואינו לפי

כבודו, ואילו מטעם לא תעמוד חייב. ומכח קושיא זו יצא הגר"ש קלוגר לחדש, דפטורא דזקן ואינו לפי כבודו הוא אף באבידת גופו, היינו ברואה את חברו שהוא טובע בנהר ואינו לפי כבודו להצילו הוא פטור.

כל בשלו היה מחזיר

ונראה דעיקר דבריו תלויין בגדר כל שבשלו מחזיר בשל חברו נמי מחזיר, דיש להסתפק אי הוי סיבה או סימן, דאי הוי סיבה ר"ל שהטעם שחייב להשיב לחבירו הוא משום שבשלו היה מחזיר, א"כ אין מקום לדבריו, דפשיטא דבאבידת גופו של עצמו, כל אדם היה מציל עצמו ואף את הקרוב לו, ולא היה חושש לשום טורח ובזיון, דכל אשר לאדם יתן בעד נפשו, וא"כ למה יפטר בשל חברו. אך אי הוי רק סימן מה נחשב זקן ואינו לפי כבודו, אז יש מקום לדבריו, דנהי דבשל עצמו היה מציל, מ"מ סו"ס לא הוה זה לפי כבודו, וממילא מיפטר בשל חברו.

ומכל מקום עיקר פסיקתו מחודשת ותמוהה מאוד, דהא כתיב לא תעמוד על דם רעך, ופרש"י לא תעמוד על עצמך משמע, אלא חזור על כל צדדין שלא יאבד דם רעך. משמע שחייב לעשות כל מה שיכול. ועוד הרי קיי"ל פיקו"נ דוחה כל התורה כולה חוץ מג' עבירות, והיאך נימא שלא ידחה כבודו.

זהו כבודו

וגם מרן הגריש"א זצ"ל חלק על פסק זה מטעם אחר, דאדרבה אין לך כבוד גדול מזה שהוא מבזה את עצמו למצוה. ואם תקשה על דבריו, דא"כ למה לא נימא כך בהשבת ממונו, ואמאי איכא פטורא בהשבת אבידה דזקן ואינו לפי כבודו. ונראה בזה, דהנה המחבר (או"ח רנ) כתב, ישכים בבוקר ביום ששי להכין צרכי שבת, ואפילו יש לו כמה עבדים לשמשו ישתדל להכין בעצמו שום דבר לצרכי שבת, כדי לכבדו. כי הא דרב חסדא היה מחתך הירק דק דק, ורבה ור' יוסף היו מבקעין עצים וכו', ומהם ילמד כל אדם ולא יאמר לא אפגום כבודי, כי זה הוא כבודו שמכבד השבת. ובביה"ל כתב, דכוונת המחבר בזה היא ליישב למה שהקשה בשו"ת חוות יאיר, איך הקלו אותם אמוראים בכבודם, הא גדול כבוד הבריות שדוחה ל"ת שבתורה. לכן קאמר שזהו כבודם, שמה שעוסק בעצמו במצוה וניכר שעושה כן לכבוד השי"ת זה הוא כבודו, וכן הוא אומר בדוד המלך ע"ה ונקלותי עוד מזאת, משא"כ אם אין ניכר, כמו זקן ואינו לפי כבודו באבדה וכדומה שמתחלל כבוד הת"ח עי"ז, ור"ל שאין הכל יודעין שהוא עוסק במצוה. ולפי דבריו מובנים דברי מרן הגריש"א זצ"ל, דבהצלת חבירו ודאי ניכר הדבר שהוא עוסק במצוה, שרואים שעוסק בהצלת חברו, וא"כ אדרבה זהו כבודו, אך בהשבת ממונו, כיון שאינו ניכר לכל דעוסק הוא במצוה יש לו פטור של זקן ואינו לפי כבודו.

חומש מנכסיו

שמעתי בשם הגריש"א זצ"ל שאינו חייב להוציא יותר מחומש בשביל מצות הצלת נפשות, אע"פ שיש כאן ל"ת וקיי"ל שחייב להוציא כל ממונו כדי שלא יעבור על ל"ת.

הוכיח כדבריו מסוגיא דסנהדרין (הנ"ל) שאינו חייב. דלמה לא משני דאיטצריך לא תעמוד על דם רעך, דאי משום השבת אבידה אינו חייב יותר מחומש, ואילו מצד לא תעמוד חייב להוציא כך ממונו, אלא ע"כ דגם מצד לא תעמוד אינו חייב להוציא כל ממונו. אלא דצ"ע למה באמת אינו חייב להוציא כל ממונו, וקשה גם על המנ"ח, אבל על הגרש"ק אינו קשה די"ל שמגלה לנו הגמ' שכל בשלו מחזיר וכו' הוי סימן ולא סיבה.

אבל בספר אהבת חסד חולק עליו וכתב להדיא שחייב להוציא כל ממונו, והטעם י"ל דפיקו"נ הרי דוחה כל התורה כולה, א"כ כ"ש שדוחה ממונו. עוד י"ל עפ"י מש"כ רש"י וז"ל לא תעמוד - על עצמך משמע, אלא חזור על כל צדדין שלא יאבד דם רעך, דנכלל ב"לחזור על כל הצדדין" שיוציא כל ממונו.

האם יש היתר של וחי בהם להציל מאבד עצמו לדעת

והנה מדברי המנ"ח אינו מבואר בהדיא שאסור להצילו בשבת, רק מה שאינו מחוייב להצילו מטעם העשה דוהשבותו לו, והל"ת דלא תעמוד על דם רעך ותו לא, ואכתי י"ל דעכ"פ מטעם קרא דוחי בהם איכא היתר דפיקו"נ, ויהא רשאי לחלל את השבת כדי להצילו.

מיהו בחכמת שלמה (או"ח שכט) מבואר באמת דאפילו היתרא דוחי בהם ליתא, דהני תרי מילי אזלו בהדי הדדי. עיי"ש שצדדי הספק הם האם לדמות להכלל שעשה דוחה ל"ת, שהתם היכא שהוא פשע לא אמרינן עשה דוחה ל"ת, כמבואר בתוס' (עירובין ק, א), על הא דאיתא בגמ' שאם נתערב דם של קרבן שמתן דמן הוא בד'

קרנות המזבח עם דם קרבן שמתן דמו אינו אלא אחת, שא"א להזות משום חשש בל תוסיף ובל תגרע. והק' בתוס' וליתי עשה הזהאת קרבנות ולידחי לאו דבל תוסיף. ותי' דלא דמי כלל לכלאים בציצית, **דהכא ע"י פשיעה הוא בא, והיה יכול להתקיים בלא דחיית הלאו**. או"ד דשאני פיקו"נ דהוי יותר חמור, ולכן אפילו אם פשע אפשר לחלל עליו שבת.

שבת הותרה או הודחה לפיקו"נ

אילו בדידי תלוי הייתי אומר דאולי שאני הכא שפיקו"נ הותרה לגמרי, ואינו דומה לעשה דוחה ל"ת שאינו אלא הודחה. ואולי תלוי בדיון גדול בראשונים ואחרונים האם פיקו"נ הותרה או הודחה.

שבת הותרה נבילה הודחה

כידוע דנו הראשונים בחולה שצריך לאכול בשר לפקח נפשו, ויש בשר נבלה לפנינו, האם עדיף לשחוט בשבת או להאכילו נבלה. הרא"ש (פ"ח דיומא) הביא תירוצו של מהר"מ מרוטנברג, שמדמה נידון שלנו להדין של אוכל נפש ביו"ט, שדוחטין ביו"ט אע"ג דאיכא עשה ולא תעשה באיסור מלאכה, ולא אומרים שעדיף לאכול נבילה שאין בה אלא לאו, או לומר לנכרי לנחור עופות דליכא אלא איסור דרבנן, דאין שחיטה לעוף מן התורה, אלא כיון דהתורה התירה לנו אוכל נפש ביו"ט, **היה לדידן כל אוכל נפש ביו"ט כמו בחול**. והכי נמי כיון שהתירה תורה פיקוח נפש **הוי כל מלאכה שעושה בשבת בשביל חולה שיש בו סכנה, כאילו עשאה בחול**.

ועי' שו"ת הרשב"א (א, תרפט) שג"כ תולה השאלה בהנידון האם שבת הותרה לחולה שיש בו סכנה, או אינו אלא הודחה. וז"ל ולי נראה שהכל תלוי במחלוקת אם נאמר שבת דחוויה, או נאמר שבת הותרה אצל חולה. אם נאמר שבת הותרה אצל חולה, שדוחטין לו שלא אסרה תורה מלאכת שבת אצל חולה, ושדוחטין לחולה בשבת כדרך שדוחטין אנו לעצמנו. וכדרך שאמרו בטומאה למאן דאמר טומאה הותרה בציבור, שאם נטמא הכוס אפילו יש שם כוס אחר נותן לטהור אפילו מן הכוס שנטמא. אבל למ"ד דחוויה היא, מאכילין לו הנבילה שהוא צריך לאכול, ואין אנו עוברין לשחוט לו. שבמקום שיש לו בשר לאכול, לא נעבור אנו ולא נדחה את השבת. אבל א"כ מסיק הרשב"א שלהלכה אסור לשחוט לו בשבת, משום דכמדומה שהלכה כמאן דאמר שבת דחוויה היא ולא הותרה.

חילוק בין מלאכת יו"ט ופיקו"נ

הבאנו דברי מהר"ם שמדמה היתר מלאכת או"נ להיתר מלאכה במקום פחיקו"נ. אבל אין כן דעת הר"ן (ביצה ט, ב), דיעו"ש שכתב שריבוי שיעורים ביו"ט מותר, ודאמרינן אין מזמנין את העכו"ם ביו"ט גזירה שמא ירבה בשבילו, היינו שמא ירבה בשבילו בקדרה אחרת. אלא שהק' מההיא דאיבעיא לן (מנחות סד, א) חולה שאמדוהו לשתי גרוגרות ואיכא שתי גרוגרות בשתי עוקצין ושלש בעוקץ אחד הי מייתינן שתיים מייתינן דחזיין ליה או דילמא שלש מייתינן דקא ממעט בבצירה, ואסיקנא דשלש מייתינן שתיים לא מייתינן משום דמעוטי בבצירה עדיף. ועד כאן לא איבעיא לן התם אלא כי האי גוונא דבשתיים בשני עוקצין איכא רבוי בצירה אבל משמע דפשיטא לן דשנים בעוקץ א' ושלשה בעוקץ אחר דשתיים מייתינן שלש לא מייתינן דלרבווי בשיעורא אסור. תירץ ר"י ז"ל דהתם בשבת דוקא דאיכא איסור סקילה אבל ביום טוב דאיסור לאו הקלו.

אבל מביא ששיטת הרשב"א שריבוי שיעורים אינו אלא מדרבנן. ותמה עליו א"כ מאי קא מיבעי לן התם במנחות, פשיטא דשלש מייתינן דרבווי בשיעורא לא מיתסר אלא מדרבנן, ורבוי בצירה מיתסר מדאורייתא. לפיכך נראה לי ברור דודאי רבווי שיעורא בשבת מדאורייתא מיתסר, ואפ"ה לא דמי רבווי בשיעורא ביו"ט לרבווי שיעורא בשבת שהשבת דחוויה היא אצל חולה ולא הותרה, ולפיכך כל שהעיקר מלאכה אסור אף תוספתו כמוהו ומיתסר מדאורייתא. אבל יו"ט שאוכל נפש הותר בה דאפילו אפשר מעיו"ט שרי כל שהוא מרבה על העיקר ובלבד שיהא בטורה אחד תוספתו כמוהו.

ועי' ב"י (או"ח שכח) אחרי שמביא שו"ת הרשב"א הנ"ל כתב וז"ל הרמב"ם פסק (ביאת המקדש ד, טו - טז) כמאן דאמר (פסחים עז, א, יומא ו, ב) טומאה דחוויה היא בצבור, וא"כ בשבת יסבור כן, ובהדיא כתב (שבת ב, א) דחוויה היא שבת אצל סכנת נפשות וכדעת הרשב"א. וגם הר"ן (ביצה ט, ב) גבי ממלאה אשה קדרה של בשר אע"פ שאינה צריכה אלא לחתיכה אחת שהשבת דחוויה היא אצל חולה ולא הותרה.

עוד תירץ הרא"ש משום דחיישינן שמא יהא החולה קץ באכילת איסור ויפרוש ויסתכן.

סיכום השיטות והנ"מ בהם

ועי' במשנ"ב (שכה, לט) שמביא כל הטעמים שנאמרו על זה. י"א משום דשבת הותרה אצל פיקו"נ, ולכן שוחטין לו כדרך ששוחטין ביו"ט, ולפי טעם זה כתב המשנ"ב, אפילו איסור דרבנן אין מאכילין אותו, במקום שאפשר לו לשחוט, דשבת הוי כחול אצל חולה.

אבל כ' המשנ"ב שהרבה ראשונים כתבו, דשבת רק דחוייה היא, אלא הטעם הוא דשמא יהיה קץ באכילת נבילה ולא יאכל ויסתכן.

עוד כ' המשנ"ב שהב"י הביא עוד טעם בשם הר"ן, דבנבילה עובר על כל כזית ממנה, וחמיר מאיסור לאו דשבת. ולפ"ז בודאי מוטב לעבור ולהושיט לו איסור דרבנן, משנחלל שבת באיסור סקילה.

עוד כ' שאם החולה אומר שאינו קץ באכילת נבילה, ויש נבילה מזומן לפניו, אם מותר לשחוט עבורו, עיין באחרונים. (היינו משום דאז יש רק סברת הר"ן ולא סברת הרא"ש), ועכ"פ לענין קטן בודאי נראה דטוב יותר להאכילו בשר נבילה, ולא ישחוט אדם עבורו בשבת. (נראה שכונתו משום שאין הקטן יודע שהוא נבילה, או שאין דעתו קצה עליו).

ראיית הגרש"ק לענין פיקו"נ למי שפשע

הגרש"ק רצה להוכיח מההיא דשבת (מה, א) בעו מיניה דרב מהו לטלטולי שרגא דחנוכתא מקמי חברי בשבתא, ואמר להו שפיר דמי, משום דכדי הוא רבי שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק. ופרש"י בשעת הדחק היינו סכנה, וק' הרי פיקו"נ דוחה כל התורה, א"כ מה היה הה"א שיהיה אסור לטלטל הנר, ולמה רק משום דכדאי הוא ר"ש לסמוך עליו וכו'. אלא משום שכבר הק' בתוס' מההיא דפרק במה מדליקין (כא, ב) דבשעת הסכנה מניחה על שולחנו ודיו, ות"י דמיירי הכא אם יארע שלא הניחה על שולחנו, א"כ היות ומיירי שפשע בזה שהיה לו להניחה על שולחנו ואז לא היה בסכנה, שוב אין היתר של פיקו"נ, ואם לאו משום ר"ש דלית ליה מוקצה, לא היה לו היתר לטלטל הנר.

עכשיו נחזור לפירושו של האור גדול בדברי רש"י בסנהדרין (עב, ב) הנ"ל, דהנה גם מדבריו מתבאר שכל המכניס עצמו לסכנת חיים אין בו חובת הצלה. ובאמת דלפ"ז משמע דלא רק שאין מצווה על זה, אלא גם אין לו את ההיתר דוחי בהם, לחלל עליו את השבת. דהכי משמע בדברי רש"י סנהדרין הנ"ל, דכה"ג אין מפקחין דבפשוטו היינו שאסור לפקח עליו את הגל כלל.

שיטות נוספות גבי מאבד עצמו לדעת

אכן נראה דיש שחלקו על זה, ונקטו דאף המאבד עצמו לדעת יש בו חיוב הצלה. דהנה יעויין בספר כלי חמדה (כי תצא אות ו) שהביא מתשובת מהר"מ מרוטנבורג (ס"ל לט) במי שהוא בסכנה ואומר אל תצילוני, שחייבין להצילו. דלכאורה הרי כה"ג לא גרע ממאבד עצמו לדעת וממכניס עצמו לסכנה בפשיעה, שהרי עומד וצועק אל תצילוני, ואפילו הכי חזינן דפסק מהר"מ דחייבין להצילו.

ובציץ אליעזר (הנ"ל) כתב דיש ללמוד כן מדברי הברכ"י (או"ח שא, ו) שנשאל אודות מעשה באיש אחד שמצא סגולה אחת בספר כת"י מאדם גדול מהראשונים, למי ששתה סם המוות שיכתבו לו קמיעה ותיכף מקיא כל הארס וחוזר לבריאותו, ואירע כמה פעמים שאיזה נער או מר נפש בכעסו שתה סם המוות, ועשה זה האיש הקמיעה הלז והצליח שהקיא אותו והבריאו, ויהי היום ליל שבת קדש ארע שנערה ישראלית שתתה סם המוות, והתחילו לה דבקי מיתה, ובאו אצל האיש הלז בליל שבת וקם וכתב זה הקמיעה לנערה, ותיכף הקיאה ועמדה על בוריה, וביום השבת נודע בעיר כל אשר עשה, ולעזה עליו כל המדינה שחילל שבת בשאט נפש, והוא השיב דפקו"נ דוחה שבת, והיו מגמגמין בדבר.

ונשאל על זה החיד"א, ויעו"ש היטב בדברי הברכ"י בתשובתו ע"ז, שדן רק בקשר אם מותר לחלל שבת בעשיית רפואה סגולית, וגם בזה העלה דלית ביה בנידון דידיה סרך איסורא, ואדרבה איגלאי מילתא למפרע דמצוה גדולה עשה, ברם על זה שהעובדא היתה בנערה שרצתה לאבד עצמה לדעת, ששתתה במזיד סם המוות לא דן כלל, ומשמע שמצד זה פשיטא ליה דמחללין, דאל"כ היה לו לחלק בזה בדבריו, ולומר שרק אם שתתה בשוגג שפיר דמי, ולא במזיד ובמאבד עצמו לדעת, אלא משמע דפשיט ליה להברכ"י דגם במכניס עצמו לסכנה מחללין עליו את השבת להצילו.

אין אדם בעלים על גופו

ובבאור שיטתם נראה דסברו, דלא מבעיא דאיכא ללאו דלא תעמוד על דם רעך, אלא אף העשה דוהשבותו לו דמרבינן מיניה השבת גופו זה נמי איכא. ואע"ג דבהשבת ממונו מיפטר באבידה מדעת, מ"מ באבידת גופו מיחייב.

ובזה אידחי לראיית המנ"ח, לפטור מאבד עצמו לדעת מחיוב הצלה מצד לא תעמוד על דם רעך, מהגמ' בסנהדרין (עג, א), דאל"כ למה לא אמרו דקרא דלא תעמוד גו' אתי למאבד עצמו מדעת, דמצד העשה דוהשבותו לו היה מיפטר כמו אבידת ממונו, ומצד לא תעמוד גו' יתחייב, אלא ע"כ דמיפטר לגמרי. דלהאמור זה אינו, דאדרבה גם מצד העשה דוהשבותו לו מיחייב, ולא דמי לאבידת ממונו דמיפטר באבידת מדעת.

ובטעם הדבר כ' בכלי חמדה שם דאין לדמות גופו לממונו, דאדם הינו בעה"ב על ממונו ויכול לעשות בו מה שירצה, אף לאבדו לדעת. אכן על גופו ונפשו, אין האדם בעלים לעשות בהם כרצונו.

ויסוד לסברא זו מבואר בשני מקומות. לענין לקיחת כופר להציל רוצח כ' הרמב"ם (רוצה א, ד) שמוזהרין ב"ד שלא ליקח כופר מן הרוצח, ואפילו נתן כל ממון שבעולם, ואפילו רצה גואל הדם לפטרו **שאיין נפשו של זה הנהרג קניין גואל הדם אלא קניין הקדוש ברוך הוא.**

וכן מבואר בדברי הרדב"ז (סנהדרין יח, ו), דהנה כתב הרמב"ם גזירת הכתוב היא שאין ממיתין בית דין ולא מלקין את האדם בהודאת פיו אלא על פי שנים עדים, וזה שהרג יהושע עכן ודוד לגר עמלקי בהודאת פיהם הוראת שעה היתה או דין מלכות היה, אבל הסנהדרין אין ממיתין ולא מלקין המודה בעבירה שמא נטרפה דעתו בדבר זה, שמא מן העמלין מרי נפש הוא המחכים למות שתוקעין החרבות בבטנם ומשליכין עצמן מעל הגגות שמא כך זה יבא ויאמר דבר שלא עשה כדי שיהרג. וכללו של דבר גזירת מלך היא.

וכתב הרדב"ז שהטעם שכתב רבינו לא שייך גבי מלקות, ולפיכך כתב וכללו של דבר גזירת המלך היא ואין אנו יודעים הטעם. ואפשר לתת קצת טעם לפי שאין נפשו של אדם קניינו אלא קניין הקדוש ברוך הוא שנאמר **הנפשות לי הנה** (יחזקאל י"ח) הילכך לא תועיל הודאתו בדבר שאינו שלו ומלקות פלגו דמיתה הוא. אבל ממונו הוא שלו ומש"ה אמרינן הודאת בעל דין כמאה עדים דמי. וכי היכי דאין אדם רשאי להרוג את עצמו כן אין אדם רשאי להודות על עצמו שעשה עבירה שחייב עליה מיתה, לפי שאין נפשו קניינו. ועם כל זה אני מודה שהיא גזירת מלכו של עולם ואין להרהר.

כדבריהם מבואר גם בשו"ע הרב (הלכות נזקי גוף סע' ד) וז"ל אסור להכות את חבירו אפילו הוא נותן לו רשות להכותו, כי אין לאדם רשות על גופו כלל להכותו ולא לביישו ולא לצערו בשום צער. אפילו במניעת איזה מאכל או משתה אלא אם כן עושה בדרך תשובה שצער זה טובה היא לו להציל נפשו משחת. ולכן מותר להתענות לתשובה אפילו מי שאינו יכול להתענות, ומי שיכול להתענות מותר אפילו שלא בדרך תשובה אלא כדי למרק נפשו לה', שאין טוב למעלה מטובה זו.

וכן מותר להכות בניו הקטנים אפילו שלא בשביל חינוך תורה ומצות אלא כדי להדריכם בדרך ארץ הואיל ומתכוין לטובתם וטובתם מוטלת עליו שהם ברשותו. והוא הדין ליתום שברשותו.

ואם אין בניו שומעים בקולו מותר להכותם אפילו לטובת עצמו ולא לטובתם כי יכול הוא לכופם שישמעו בקולו כמצווה עליהם אבל אם שומעים בקולו אסור להכותם שלא לטובתם כמו שאסור להכות את אחרים.

ומשרתו אפילו אינו שומע בקולו אסור להכותו אלא אם כן הוא עבד כנעני. ואם התנה עמו מתחלה כששכרו שיהיה רשאי להכותו כשלא ישמע בקולו מועלת נתינת רשותו הואיל והיא לטובתו כדי שישכרהו. ומכל מקום אם חזר בו המשרת מתנאו אסור להכותו שהרי יכול לחזור בו אפילו באמצע הזמן כמ"ש בהלכות שכירות ועוד שבצער הגוף אין תנאו מועיל לשלא יוכל לחזור בו כמ"ש באה"ע סי' ע"ו לענין מחילת העונה שהיא יכולה לחזור בה משום שהוא צער הגוף ואינו ניתן למחילה עולמית אלא כל זמן שמוחלו ברצונו (לבד):

דעת המהרי"ל דיסקין בזה

והנה בשו"ת מהרי"ל דיסקין (קו"א ה, לד) דן בדין פקו"נ במאבד עצמו לדעת, והעלה שמי שרוצה לאבד עצמו לדעת, מצווין אנו להצילו ואפילו בשבת. וכתב דאין סתירה לזה ממה שכתב רש"י בסנהדרין (עב, ב) דאם בא במחצרת על דעת לגנוב היינו על עסקי נפשות, ונפל עליו הגל דאין מפקחין בשבת, אף דהשתא כבר אינו רודף,

דהתם שאני דמעיכרא בעת הנפילה היינו מצוויין להרגו וכהרוג דמי, אבל לא מצד פשיעתו, דאפקר נפשיה לקטלא הוא דלא מזדקקין ליה, אלא מצד דאיהו כהרוג דמי, וכגברא קטילא משעת חתירתו, והן הן דברי רש"י דכ' דגברא קטילא הוא משעת חתירה, ואין דין פקו"נ בגברא קטילא. אלא דלא נתבררו היטב דבריו, וכמו שהקשינו לעיל דממנ"פ מאחר ונפל עליו הגל וכבר אינו רודף אמאי ישאר עליו דין גברא קטילא.

אם יש היתר לחלל שבת עבור טריפה ואם טריפה נחשב ממש כמת

מדברי רש"י מתבאר דעל גברא קטילא אין דין פקו"נ כדי לחלל עליו את שבת. ובעיקר דבר זה אם יש דין פקו"נ לחלל שבת עבור גברא קטילא, מצאנו להמנ"ח (רצו, ט) שכתב כן גבי טריפה, דנקט דכיון דקיי"ל לשהורג את הטריפה פטור ממיתה כמבואר בסנהדרין (עח, א) וברמב"ם (פ"ב מרוצח ה"ח), וברש"י שם כתב טעמו של דבר, דאפילו מקצת נפש לא הוי, דהוי גברא קטילא. וכתב המנ"ח דנראה דטריפה גרע מעובר, והביא סברא בזה, דעובר הרי ראוי לצאת לאויר העולם והיה חי ככל אדם, אבל טריפה דהוא גברא קטילא, חייו אינם חיים. והוסיף דלפי הרמב"ן (הובא ברא"ש פ' יוה"כ סימן יג) שאסור לחלל שבת בשביל עובר, דלא איקרי נפש, ה"נ אסור לחלל שבת עבור טריפה דגרע מעובר. והיינו שהמנ"ח נוקט דמש"כ רש"י דטריפה הוי גברא קטילא הוא כפשוטו, דחשיב כמת.

ויש לדון לדבריו במי שעושה חברו טריפה האם חייב עליו מיתה מפני שעשאו גברא קטילא. ואכן בחי' היד רמה בסנהדרין (שם) כ' להדיא דהעושה חברו טריפה חייב מיתה. אכן מדברי התוס' רי"ד בשבת (קלו, ב) נראה דפליגי בזה, דיעו"ש שכתב דטריפה חשוב חי לכל דבר, והחובל בו חבורתו חבורה, אלא שההורגו פטור בגלל שאינו כל נפש, היינו דלגבי חיוב מיתה ישנו פטור מיוחד, דבעינן כל נפש, ובטריפה ליכא. וע"ז הוא שאמרו שהוי כגברא קטילא, היינו שחסרה לו חיות שלימה. אבל עכ"פ החיות שיש לו חשיב חיות מעליא, והוי גברא חי לכל דבר. ולדבריו נראה דגם מחללין עליו את שבת (דלא כמנ"ח הנ"ל) וע"ש שהביא מהריב"ם זצ"ל דחשיב כמת והחובל בו פטור, ונחלק עליו.

וע"ע במנ"ח שהעיר מיומא (פה, א) דאפילו לחיי שעה מפקחין את הגל. וכן פסק הרמב"ם (פ"ב משבת הי"ח) וכן פסק בשו"ע (שכט, ד). והנה אם הוא קרוב למיתה מחמת הגל, הוי גוסס בידי אדם ודינו כטריפה, דההורגו אינו נהרג עליו כמבואר בסנהדרין (עח, א) וברמב"ם (רוצח ב, ח), ומ"מ מחללין עליו את השבת וא"כ נראה דה"נ בנ"ד דבטריפה ג"כ דמחללין עליו את השבת עכ"ד. והוסיף דמזה נראה מוכח לכאורה כד' הבה"ג (רא"ש יומא ה, יג) דאע"פ שההורג עובר אינו נהרג עליו מחללין את השבת בשבילו דמקרי נפש. מיהו לפי הרמב"ן איך מחללין על הטריפה, הלא לא איקרי נפש כלל. ויעו"ש במנ"ח בהמשך דבריו מה שכתב בזה לחלק בין טריפה ועובר וליישב הדבר אף לדעת הרמב"ן ואכ"מ.

ביאורו הנפלא של הנצי"ב בזה

הרי לנו א"כ מהמנ"ח, דבאר דמה דמחללין שבת על עובר הוא משום דמיקרי נפש. אכן הנצי"ב בספרו העמק שאלה (סי' קסז אות יז) באר דהוא מטעם אחר. דדקדק הנצי"ב שם בלשון הבה"ג שסובר שמחללין שבת על עובר, שהדגיש שזהו רק בודאי פקו"נ ולא בספק פקו"נ. והדברים סתומים, דמ"ש ספק מודאי הא קיי"ל ביומא פ' יוה"כ שאף על ספק פקו"נ דוחין את השבת.

אלא ביאר דבאמת עובר לא מיקרי נפש מעליא, ומה דסבר הבה"ג דאיכא היתר הצלה בעוברין, אין דין הצלתו מכח קרא ד'וחי בהן' דעד כמה דאין לו נפש אין מצוויין עליו ב'וחי בהם', אלא מכח סברא דמוטב לחלל שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה. וממילא א"ש בשופי, דהרי מה דאמרינן ביומא שאף על ספק פיקו"נ דוחין את השבת, מבואר התם דזה הוא מכח הציווי ד'וחי בהם', אך מצד הסברא דמוטב כו', בעינן ודאי פקו"נ. וממילא דייקי דברי הבה"ג טובא, דהצריך בעוברין ודאי פקו"נ, ודפס"ח.

ועד"ז ביאר נמי לד' התוס' בב"מ (קיד, ב) במה שהקשו איך החיה אליהו לבן האלמנה כדכתיב ויתמודד על הילד גו', הא הוי כהן וכהן אסור ליטמא למתים. ותירצו וי"ל שהיה ברור לו שיחיהו, לכך היה מותר משום פיקו"נ", עי"ש. וגם בזה יש להקשות דאמאי הוצרכו התוס' לומר שהיה ברור לו שיחיהו, הא אפילו אי הוי ספק, תיפו"ל דספק פיקו"נ נמי דוחה שאר איסורין. אולם להאמור י"ל ברווחא, דכיון דבן האלמנה כבר מת, א"כ הא ודאי דל"ש למייתי עלה מטעם ד'וחי בהם' שהרי מת הוא, ובהכרח דבעינן להסברא דמוטב לחלל כו' כדי שישמור שבתות הרבה, ובהך סברא בעינן ודאי פקו"נ וכמשנ"ת.